

Enskild skrift

Av Stefan Nilsson

Kanske har du någon gång stött på anteckningen *enskild skrift* följd av ett datum i en husförhörslängd. Jag och några bekanta har funnit denna och andra anteckningar av liknande innehåll, som t.ex. *hemlig kyrkoplikt*. Vi har resonerat lite kring detta och jag ska nu försöka förklara vad *enskild skrift* och några andra begrepp som har samband med detta innebär. Jag kommer att ta hjälp av kyrkolagen 1686, några kungliga förordningar samt uppslagsverk och släktforskningslitteratur.

***

Först några exempel ur källorna.

År 1664 anklagades Johan Andersson i Kåge (Västerbotten) och två kvinnor för att med hjälp av säll försökt ta reda på en tjuv. Detta räknades till så kallat *lovjeri* (trolldom) och för detta dömdes de att böta 10 daler silvermynt vardera till sockenkyrkan samt att var för sig stå *uppenbar skrift*.

Sockenstämmoprotokollet för Skällviks församling (Östergötlands län) meddelade år 1746 att Stina Nilsdotter, för lönskaläge med drängen Nils Hansson, undergått *enskild skrift* och fått *avlösning* i Skällviks kyrkas sakristia inför prästen och tre sockenmän. Nils Hansson undergick samma sak fyra månader senare.

I början av husförhörslängden 1831-1835 för Hammarby församling (Stockholms län) finns en lista skriven av prästen. Denna upptar tolv personer - elva kvinnor och en man. Där finns till exempel vårdshusidkerskan Susanna Lundahl på vårdshuset Freden, som undergått *hemlig kyrkoplikt* för lönskaläge, samt före detta båtsmannen Abraham Jansson Bissing som undergått *uppenbar kyrkoplikt* för stöld. De övriga tio kvinnorna är alla pigor som liksom Susanna undergått *hemlig kyrkoplikt* för lönskaläge.

***

Kyrkoordningen från 1572 upptog i anslutning till medeltida praxis den *uppenbara skriften* (bekännelsen), som form för grova syndares åte-

rupptagande i kyrkans gemenskap - de ålades *kyrkoplikt*. Kyrkoplikten fick till stor del karaktären av ett världsligt straff, som kunde ådömas av världsliga domstolar (enligt 1686 års kyrkolag endast av dessa).

I kyrkolagen från 1686 redogörs i kapitel 6-9 för *skriftermål* och *avlösning*. Tre olika typer av skriftermål tas upp: 1) det hemliga skriftermålet; 2) det allmänna skriftermålet och 3) den uppenbara skriften/kyrkoplikten.

Hemligt skriftermål var en slags bikt enskilt inför prästen, där man kunde bekänna och få *avlösning* (under vissa förutsättningar), det vill säga syndernas förlåtelse, för grova synder, som till exempel *lijfs- och högmåhlssaker, majestätsbrott, förräderligt uppsåt emot Fäderneslandet, brand, mord och förgift*, utan att bli angiven av prästen.

Allmänt skriftermål var när en eller flera gick fram inför prästen och bekände sina synder för att få *avlösning*. Detta kunde den som ville göra. Dock fick inte *avlösning* och nattvard ges åt bannlysta, de som bedrivit någon offentlig last, vilken hör under *uppenbar skrift*, de som inte kunde kristendomsstyckena samt barn under 13 à 14 år. Gamla *them minnet är förfallit, dumbar* samt besatta människor kunde få *avlösning* och nattvard om de levde kristeligt och klarade av att be om syndernas förlåtelse.

Uppenbar skrift och *kyrkoplikt* var den offentliga syndabekännelsen, som lagligen dömda, fick göra. Detta för att få Guds och församlingens förlåtelse. Personen skulle inför församlingen erkänna sitt brott, betyga sin ånger, be om förlåtelse och utlova bot och bättring. Om syndaren visade allvarlig ruelse och ånger över sin synd skulle prästen *avlösa* honom och intaga honom i församlingen. Om någon tredskades med att utstå kyrkoplikten, så skulle de världsliga myndigheterna bistå prästen. Om det gällde lönskaläge (könsungänge mellan ogifta), så skulle, man såväl som kvinna, en söndag under högpredikan

stå på en särskild så kallad *plichtepall* och därifrån i församlingens närvaro *avlösas*. Man kunde slippa offentligheten och istället få *avlösning* i sakristian om man betalade 100 daler silvermynt till sockenkyrkan, hospitalet eller de fattiga i församlingen. Rörde det sig om *enkelt hor* (könsungänge mellan man och kvinna, där ena parten var gift) så gick det ingalunda att lösa sig med pengar. Prästen skulle också varna sockenborna att inte tala illa om personer som undergått kyrkoplikt, dessa kunde då straffas av världslig rätt. Syndaren hade ju varit botfärdig och ödmjukat sig inför Gud.

***

Bestämmelsen om pliktfull vid lönskaläge och enskilt hor togs bort genom en kunglig förordning 1741. I stället fick man böta - 4 daler silvermynt för män, 2 daler silvermynt för kvinnor. De som dömts för lönskaläge eller enskilt hor fick dock inte njuta församlingens gemenskap förrän de undergått *enskild skrift* och *avlösning* i sakristian inför prästen och tre eller fyra av församlingens äldste (jämför exempel två). Detta skulle ske inom en månad efter domen. Följande söndag eller helgdag skulle sådant avkunnas (enligt ett visst föreskrivet formulär) från predikstolen, dock utan att nämna namn eller hemvist för inblandade personer (den i exempel tre nämnda hemliga kyrkoplikten torde vara liktydig med *enskild skrift*).

***

Om orsaken till denna förändring av påföljden för lönskaläge och enkelt hor kan läsas i kungliga hovrättens brev från 2 december 1742. Av detta framgår att man ansåg syftet med kyrkoplikten/pliktfullen inte uppnått, utan att den tvärtom i sig kunde ses som orsak till vissa grova brott och missgärningar - i synnerhet barnamord. Därför ändrades lagstiftningen, vad gäller lönskaläge och enkelt hor

fortsättning på nästa sida

på försök, enligt ovan, under sex år för att utröna huruvida någon förändring i antalet brott (lägersmål, barnamord, tidelag och andra otuktslaster) kunde märkas, jämfört med samma tidsrymd före pliktpallens borttagande. För detta ändamål skulle häradsrätter, präster och hovrätter göra upp statistik, vilken skulle presenteras för riksdagen. I dessa förteckningar skulle ej de berörda personerna nämnas vid namn.

***

Den uppenbara skriften/kyrkoplikten försvann 1855, men levde ibland kvar framemot sekelskiftet. Enskild skrift och avlösning upphörde som en form av straffpåföljd 1918.

Ett visst skydd för den personliga integriteten erhöles genom förordningen 1741. Att det ändå, mot lagens intentioner kan tyckas, ibland finns så detaljerade uppgifter i källorna om kyrkoplikten, beror troligen på att dessa källor var avsedda för prästens ögon enbart och som stöd för dennes minne - snarare än för framtida släktforskare.

(Tidigare publicerat i Strödda annotationer 1990:4)